

GRIGORIU CRĂCIUNAȘ – UN REMARCABIL FOLCLORIST AL PLAIURILOR SOMEȘENE

Maria BOCȘE

În anul 1922, ca o consecință a Unirii Marii din 1918, lua ființă la Cluj, în inima Transilvaniei, Muzeul Etnografic al Ardealului, sub egida Asociației Culturale „Principele Carol”, având ca director fondator pe Romulus Vuia. Această nouă instituție, reprezentativă pentru cultura tradițională românească, a fost primul muzeu etnografic din România și unul din cele dintâi înființate în Europa.

Profesorul Romulus Vuia – fost student al marelui etnograf german, Felix von Luschan, la Berlin – preconiza organizarea muzeului pe baza patrimoniului primit din donații particulare, dar mai ales în urma colecționării unor piese importante, ca rezultat al cercetărilor personale în diferite zone etnografice ale Transilvaniei: Țara Hațegului, Pădureni Hunedoarei, Banat, Bihor, Maramureș. Lărgindu-și permanent aria de investigație până dincolo de Carpați, Romulus Vuia dorea să demonstreze, cu argumente peremptorii, unitatea culturală și spirituală a tuturor românilor.

Având adunat un prim fond valoros de piese etnografice și de artă populară, Romulus Vuia a realizat prima expoziție de bază a muzeului în anul 1928, apreciată de mari specialiști din țară și străinătate, fiind susținut material, dar mai ales moral, de către savanții Emil Racoviță, George Vâlsan, Sextil Pușcariu, Emil Panaitescu, Nicolae Iorga ș.a.

Cu aceeași finalitate, își propusese extinderea investigațiilor în diferite zone etnografice ale arealului carpato-dunărean, prin corespondență, elaborând două chestionare, pe care le-a trimis în mii de sate, urmând pilda înaintașilor săi de la sfârșitul veacului al XIX-lea, Bogdan Petriceicu Hasdeu și Nicolae Densușianu¹.

¹ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1970; Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, Editura Minerva, 1976.

Textul introductiv al Chestionarului întocmit de Romulus Vuia a fost o adevărată profesiune de credință, relevând importanța covârșitoare a muzeului, ca instituție menită să păstreze mărturiile neprețuite ale culturii noastre populare, lăsând posterității „o icoană fidelă a vieții poporului românesc”: „Afară de adunarea și păstrarea obiectelor, Muzeul Etnografic și-a înscris în programul său și adunarea materialului culturii spirituale a poporului, păstrat prin graiu viu, spre a forma astfel o arhivă a materialului nostru etnografic și folkloric. Prin înființarea acestei arhive urmărim două scopuri: de o parte, să salvăm acest material pentru posteritate, iar pe de altă parte, să punem la îndemâna cercetătorilor materialul necesar pentru studiul neamului nostru”.

Cele două chestionare – 1. *Obiceiurile de la Crăciun* și 2. *Obiceiurile de la Crăciun și Anul Nou* – au fost trimise intelectualilor din mii de sate românești (preoți, învățători, teologi, studenți și elevi), iar răspunsurile primite în cele aproape 500 de caiete-manuscrise constituie un fond arhivistic inestimabil în zestrea Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca. Aceste informații despre varietatea, dar și despre unitatea tradițiilor din întreaga oicumenă românească demonstrează vechimea și dăinuirea spiritualității carpatice. Chestionarele lui Romulus Vuia începeau cu „Apelul” prin care se cerea concursul tuturor oamenilor de bine „cari, ca fiii de țărani n-au pierdut încă contactul cu sufletul satelor noastre”, iar răspunsurile vor contribui la îmbogățirea științei etnografice, făcând în același timp „un act de pietate față de civilizația părinților și strămoșilor lor”.

Cu o deosebită grijă pentru culegerea și consemnarea cât mai exactă a informațiilor privitoare la obiceiurile de Crăciun și de Anul Nou, ca și cele referitoare la colinde, Romulus Vuia preciza metodologia cercetării de teren:

- descrierea amănunțită a ritului, gestului, colindei integrate fiecărui obicei;
- cercetarea obiceiurilor complexe legate de sărbătorile de iarnă;
- investigarea informatorilor de diferite vârste, pentru compararea datelor obținute, în scopul conturării cât mai exacte a elementelor originale;
- respectarea informațiilor obținute și marcarea autenticității lor prin ghilimele;
- identificarea ariei de răspândire a obiceiurilor și surprinderea elementelor de destructurare a acestora;

– notarea cu exactitate a lexicului și a fonetismelor dialectale, explicarea acestora;

– notarea numelui informatorului, data nașterii, localitatea, precum și data culegerii.

Unul dintre cele mai valoroase manuscrise cu răspunsuri la chestionarele lui Vuia este cel notat, în Arhiva Muzeului Etnografic din Cluj-Napoca, sub cota 28, trimis în anul 1927 de preotul Grigoriu Crăciunaș, din satul Buru, pe Arieș (care era arondat la județul Turda). Neobositul culegător al folclorului someșean a fost unul dintre cei mai fervenți colaboratori ai lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, relevând informații inestimabile ca răspunsuri la chestionarele privind fenomenele de spiritualitate românească, lansate și trimise în mii de sate de savantul român, la sfârșitul secolului al XIX-lea. El a fost deopotrivă corespondentul și colaboratorul muzeului clujean, comunicând date importante și colecționând chiar unele piese etnografice, pentru îmbogățirea patrimoniului muzeal.

În manuscrisul său, vrednicul preot și folclorist a inserat și unele date personale. S-a născut în comuna Ciubanca de pe Someș, unde, după terminarea școlii, a preoțit până la 67 de ani, când s-a mutat în satul Buru, pe Arieș, de unde, la vârsta de 72 de ani, în 1927, comunica Muzeului Etnografic al Ardealului manuscrisul care descrie diferite rituri de primăvară îndătinate în satele de pe Someș, unele informații de mare valoare privitoare la ritualul nupțial, ca și un fond de 130 de colinde străvechi, originale și inedite, culese în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și transcrise pentru arhiva muzeului. Din informațiile sale, deducem că s-a născut în anul 1855, în Ciubanca, trăind în copilărie toate evenimentele folclorice pe care le-a notat cu acribie, redându-le cu fidelitate, respectând autenticitatea lor și metodologia unui adevărat folclorist, instruit temeinic, pregătit pentru cercetarea științifică. Timp de aproape trei sferturi de veac, manuscrisul a rămas necunoscut, ca un filon de aur nedescoperit.

Prima valorificare editorială a manuscrisului lui Grigoriu Crăciunaș am realizat-o personal, îngrijind și publicând în anul 2001, volumul de colinde intitulat *La fântâna soarelui. Colinde din alt veac*. Volumul cuprinde un *Cuvânt înainte* și *Notă asupra ediției*, elaborate de Maria Bocșe, *Chestionarele Muzeului Etnografic Cluj, Răspunsurile la chestionare*, scrise de Grigoriu Crăciunaș, *Colinde culese în comuna Buru, Colinde culese în Ciubanca și Ciubăncuța*. De asemenea, am mai întocmit un glosar cu termeni regionali, un indice de performeri și de

localități, ca și un indice tipologic al colindelor. Câteva ilustrații adăugate la volum și câteva facsimile după manuscrisul lui Grigoriu Crăciunaș au fost destinate împlinirii „atmosferei” de epocă, în timp și spațiu transilvănean². Volumul a fost reeditat în anul 2005, sub îngrijirea Mariei Bocșe și a Ligiei Mihaiu fiind editat de Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Cluj, comemorând astfel împlinirea a 150 de ani de la nașterea valorosului și puțin cunoscutului folclorist someșean³.

Incitat de apariția celor două ediții și de frumusețea și originalitatea colindelor străvechi, etnomuzicologul dr. Mircea Câmpean, de la Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Cluj a recurs la noi investigații privitoare la destinul vrednicului folclorist din alt veac, dar mai ales pentru înregistrarea melodiilor colindelor, păstrate de memoria colectivă. Din nefericire, puțini performeri și-au amintit câteva dintre melodiile atât de mult răspândite în zona Someșului, cu un veac în urmă. A descoperit însă la Ciubanca monografia-manuscris alcătuită de dr. Augustin Crăciunaș, jurist-consult din Cluj (fiul folcloristului Grigoriu Crăciunaș), pe care consemna în 1974, la vârsta de 87 de ani, *Monografia comunei Ciubanca și Ciubăncuța*, donată pentru biblioteca școlară ca document pentru urmași⁴. Din filele acestei monografii (care cuprinde date despre comună, religie, preoți, pe o perioadă de cca. 200 de ani, despre învățătorii satului și istoria școlii din localitate, despre obiceiurile tradiționale din satele de pe Someș, credințele, datinile la naștere etc.) sunt relevante și cele referitoare la istoricul familiei Crăciunaș, originară din Maramureș și deținând „Diplome de înnobilitare”. Era vorba, fără îndoială, de înnobilitarea prin acordarea de diplome și de moșii unor țărani localnici care s-au distins în diferite războaie sau în timpul năvălirilor tătare. Numele inițial de familie a fost Danciu (numele său fiind atribuit și moșiei pentru care primise drept de proprietate). Urmașii s-au strămutat mereu, în Chioar sau în Oaș, căutând liniștea, pacea, dar mai ales pământurile fertile. Numele de Crăciun l-au luat mai târziu, după acela al

² Grigoriu Crăciunaș, *La fântâna soarelui. Colinde din alt veac*, Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 2001.

³ Maria Bocșe, Ligia Mihaiu, *Colinde străvechi de pe Valea Someșului (secolul al XIX-lea)*, Cluj-Napoca, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2005.

⁴ Augustin Crăciunaș, *Monografia comunei Ciubanca și Ciubăncuța*, donată pentru biblioteca școlară ca document pentru urmași (manuscris), Cluj-Napoca, 1974.

unui strămoș, Danciu Crăciun, om plin de curaj, care s-a luptat vitejește cu tătarii, la „Poiana Stampei”, în timpul năvălirilor acestora. Urmașii săi i-au preluat doar prenumele de Crăciun. Strămoșul Toader Crăciun, om vrednic și frumos, foarte înzestrat, a lucrat ca administrator pe moșia unui grof din Surduc sau din Gârbou, dar fiind acuzat, pe nedrept, de uciderea acestuia, a fost tras în țeapă, conform cumplitelor sisteme punitive medievale. Familia lui Toader s-a risipit în Bihor și în Banat, de teama consecințelor execuției. Doar fiul său, Rafailă, care l-a avut fecior pe Chirilă, s-a așezat în satul Ciubanca. Diminutivul de Crăciunaș li s-a atribuit după strămoșul Rafailă, datorită staturii sale scunde. Grigoriu Crăciunaș – preot la a treia generație, având bunic pe Vila Crăciunaș, fiul lui Rafailă, și tată pe Ioan Crăciunaș, fiul lui Vila, preoți amândoi – a terminat Teologia la Sibiu, în anul 1876-1877, dar a fost hirotonit ca preot în Ciubanca abia la 1883. Între 1895-1896 a funcționat și ca învățător în Ciubanca. Vremelnic, a lucrat ca administrator în satul Săcel, din Maramureș. Preotul Ioan Crăciunaș, tatăl lui Grigoriu, absolvise Teologia la Sibiu în anii 1852-1853, fiind hirotonit abia în 1855. A decedat în 1885, așa cum menționează în monografia sa nepotul Augustin Crăciunaș, fiul lui Grigoriu.

Se remarcă în istoria acestei familii periplul anevoios și greutatea specifice atâtor intelectuali români din Transilvania, la răscruci de vremuri și de destine, ca și eforturile peste măsură pentru emanciparea culturală prin credință și prin biserică.

Sunt prea puține informațiile care să reflecte profilul familial și intelectual al preotului-folclorist. Dar meticulozitatea în cercetarea și culegerea materialului relatat și a repertoriului de colinde, caligrafia și rigurozitatea notărilor ne lasă să intuim un intelectual bine instruit și mult atașat vieții satelor în care a slujit altarul, împlinindu-și menirea.

Prima filă a valorosului manuscris datorat preotului Grigoriu Crăciunaș, aflat în Arhiva Muzeului Etnografic al Transilvaniei, o constituie scrisoarea preotului Grigoriu Crăciunaș, datată 16 februarie 1927, trimisă din localitatea Buru, adresată directorului muzeului clujean, Romulus Vuia:

„Domnule Director,

Am onoarea de a trimite aici alăturat material pentru muzeul etnografic. Aș fi mai avut de trimis și balade din bătrâni, dar fiindcă la întrebarea-mi prin o carte poștală trimisă D-voastre acum două săptămâni nu am primit răspuns, presupun că nu aveți trebuință de ele.

Cu privire la colinzile aci alăturate, numai atâta am de zis, că regret că nu aveți un aparat cu care să se poată imprima și astfel eterniza melodiile colinzilor pe plăci de gramfon. Asta o zic din motivul că am observat că nu numai textele, ci și melodiile colinzilor încă sufer schimbări; melodiile colinzilor auzite în pruncia mea (1860-1870 n.n.) acum numai arareori le aud, unde nu le aud deloc, prind a dispărea.

Astfel și horile duioase, melancolice, create de geniul românimii ardeline în veacurile de grea robie, ca product al amarei dureri cristalizate artistic, azi sunt înlocuite cu doine ticluite de profesori de muzică.

Ce bine ar fi când s-ar putea eterniza și aceste cronici scrise cu inima încinsă de lacrimi.

Să nu credem că plăcile de colinzi și hori n-ar avea – dacă nu mai bună – tot așa trecere ca și romănțele și compozițiile muzicale moderne încât n-ar fi pierdere materială pe lângă că ar fi și eternizate pentru vecie.

Pentru muzeu aş avea un tulnic vânătoresc, un corn de ținut *prav* de pușcă, o traistă vânătorescă vecuită, un bașcău de ținut alice și un *zevegħic*. Intenționez să le aduc în persoană, în aprilie, cu ocaziunea când voi ridica salariul de la casa konziliului eparhial.

Cât voi putea mi-oi da silința să mai adun obiecte pentru muzeu. Primiți, Vă rog, expresiunea profundei mele stimă și respect.

Buru, la 16 Febr. 1927

Grigoriu Crăciunaș
adresa mea
Grigoriu Crăciunaș
preot

Buru
poșta în loc.
județul Turda”

Această scrisoare a fost adresată lui Romulus Vuia, împreună cu răspunsurile la chestionar. Considerăm că dispariția baladelor promise, care n-au fost solicitate, deci nici trimise muzeului, constituie o pierdere ireparabilă, cu consecințe majore în tărâmul cercetării folclorice.

Încă din primele rânduri ale scrisorii intuim seriozitatea, disponibilitatea și profunzimea gândirii acestui culegător. El sesiza, încă la acea vreme, procesul de involuție și de destructurare a obiceiurilor și a colindelor, deopotrivă cu acelea ale doinelor, pe care le numea „cronici scrise cu inima încinsă de lacrimi [...] create de geniul românimii ardeline în veacurile de grea robie, ca product al amarei dureri cristalizate artistic”.

În același timp, culegătorul sublinia superioritatea producțiilor populare față de cele „ticluite de profesori de muzică”. Faptul că-i lipsesc mijloacele tehnice pentru fixarea „pe plăci de gramofon” a melodiilor îl întristează, considerând că doinele, colindele și horele ar trebui eternizate în acest mod, fiind tot atât sau chiar mai mult prețuite decât „romanțele și compozițiile muzicale moderne”. Iată așadar, la acel început de veac XX, un punct de vedere pe cât de obiectiv și de științific, pe atât de actual și pentru noi, azi, când asistăm cu aceeași durere și neputință la destructurările obiceiurilor, ale riturilor și ale repertoriului folcloric curat, original, sub influența unor stiluri străine de sufletul și de valorile neamului nostru.

Concomitent cu cercetarea creațiilor spirituale populare, preotul Grigoriu Crăciunaș se angaja și la sprijinirea colecționării pieselor muzeale tradiționale legate de ocupațiile localnicilor.

După acest preambul, care dezvăluie angajarea pertinentă a unui adevărat folclorist, manuscrisul este organizat de autor în patru părți:

1. „Răspunsuri pentru Muzeul Etnografic Cluj”; 2. „Colinzi din comuna Buru – cari acum nu se colindă”; 3. „Colinzi adunate în comuna Ciubanca și Ciubăncuța, județul Someș, și scrise în anul 1878”; 4. „Obiceiuri de primăvară”⁵.

Încă de la începutul răspunsurilor la chestionar, se face circumscrierea ariei de referință: Ținutul Someșului, între Dej și Jibou, numit de localnici „Crane”, și acela al Arieșului. Răspunsurile privitoare la obiceiurile de iarnă ne dau posibilitatea reconstituirii fenomenului colindatului în cele două zone transilvănene, cu întreaga succesiune a secvențelor îndătinate, de la organizarea cetelor de copii sau de feciori, până la repertoriul de colinde.

În cele două zone, mergeau la colindat copiii, feciorii, chiar și bărbații căsătoriți, dar numai la rudeni și la „frunțașii satului”. Copiii învățau obiceiul colindatului și repertoriul de colinde tradiționale de la părinți sau de la vreun vecin bun colindător și aplicat spre a-i instrui. Tovărășiile la colindat se făceau pe grupe de vârste, fără a se limita numărul celor care formau „un rând”, adică un grup. Culegătorul preciza că atunci când cineva spunea că a avut „șapte rânduri de colindători”, însemna că a avut „șapte grupuri”. Aceste grupuri nu aveau „căpetenie”, dar obișnuiau să se adune la o gazdă din sat, om isteț și fără

⁵ Grigoriu Crăciunaș, *Răspunsuri pentru Muzeul Etnografic al Ardealului, Cluj. Colinde și obiceiuri de Crăciun și Anul Nou* (manuscris), 1927, aflat în Arhiva Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca, cota 28.

copii, cu multă pricepere în organizare și mult talent în interpretarea colindelor. Acolo își pregăteau și „ciocanele” pentru transportarea colăceilor primiți ca răsplată pentru colindat (prăjini lungi, din lemn de alun – considerat esență cu puteri magice benefice în obiceiurile tradiționale). „Ciocanul” avea la un capăt o „lopătea” care-i dădea aspectul unei cruci și susținea colăceii împlețiți ca „funia răsucită”, cu „rotogol” la mijloc. Cei mai săraci purtau traiste și băte de fag.

Îmbrăcămintea era cea obișnuită în „toate zilele”, fiindcă timpul ploios și „tina” (noroiul) le-ar fi murdărit veșmintele noi, păstrate pentru sărbătoarea Crăciunului.

Cetele de feciori din satele de pe Someș colindau însoțiți de un „ceteraș” sau de un „fluieraș”, dar cei din Buru, de pe Arieș, nu erau acompaniați de nici un instrument. De obicei, colindau la unison toți feciorii din ceată, dar la Buru, așa cum se îndătimează și azi în satele mocănești din Munții Apuseni, cântau câte două grupuri, alternativ, antifonic.

Colindatul „era dezlegat” (începea) de la Sfântul Nicolae, în 6 decembrie, când feciorii rosteau doar în familie *Colinda Sănnicorii*: „Asta-i casă boierească / Dumnezeu să o trăiască! / Înaintea căsii / Este-o masă-ntraurită. / Păstă masă ce mi trasă? / Față albă de mătăasă. / Cu masa pe cin-așteaptă? / Așteaptă pe Sănnicoară”⁶.

La Ciubanca se colinda doar în „presara Crăciunului”, deci în seara de Ajun, pe când la Buru se colinda în cele două seri celebrate, în Ajun și în seara de Crăciun. Oamenii săraci colindau și în alte sate, până la Anul Nou.

Referitor la bogăția de colinde auzite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, culegătorul regretă necunoașterea notării melodiilor și lipsa unor mijloace tehnice de înregistrare – plăcile de gramofon – de ultimă oră pe atunci. Deopotrivă, culegătorul observa că unele melodii „se bagatelizează”, se contopesc, se uită, iar textele originale se destructurează. Dacă la Ciubanca se auzeau încă mai multe melodii de colinde, la Buru doar două făcuseră „modă” și erau colindate de către toți localnicii.

Darurile pentru colindători erau colacii, merele, uneori „băuturile spirtoase”, iar săracii primeau și „de dulce” (carne de porc, slănină, „cardaboji”). Copiii primeau și mere, uneori chiar bani, iar la plecare rosteau urarea: „Câți cărbuni în vatră / Atâția boi în poiată”⁷.

⁶ Idem, *La fântâna soarelui...*, p. 116.

⁷ *Ibidem*, p. 63.

Atunci când nu erau mulțumiți de calitatea darurilor, colăceii fiind făcuți din făină neagră de seară sau din mălai, copiii rosteau cunoscutele versuri ale „descolindatului” – cum numea etnologul Petru Caraman acest gen de colindă a nemulțumirii: „Câte paie pe coteț / Atâtea fete în unghet”.

Între răspunsurile sale la chestionarele muzeului clujean, relatate cu obiectivitate, preotul Grigoriu Crăciunaș intercalează unele legende, credințe, rituri din vremea copilăriei sale, care converg spre o interpretare deloc hazardată, uneori întâlnită chiar și azi în lucrările de excepție ale etnologiei românești. Așa este, de pildă, legenda despre Moș Crăciun, un om foarte bătrân, care duce sărbătorile în lumea întregă: „pe unde călătorește, tot praznic de-a lui Crăciun face”. El este îmbrăcat ca un păstor, cu cojoace multe și grele, de aceea vine doar din an în an, la vreme de iarnă. „Poporul paicin (pe aici, n.n.) – spune autorul manuscrisului – raționează preste nașterea lui Hristos, trece cu gândul, din astă cauză zic junii lui Crăciun, Moș Crăciun, Crăciun cel Bătrân. Asta credință o sugerează poporul la copii. Asta o știu din copilărie”⁸. Cu alte cuvinte, această credință locală identifică Crăciunul cu o sărbătoare a moșilor și a strămoșilor neamului, comemorați de „junii lui Crăciun”, de „cetele de feciori”. Conform unor colinde transilvănene, acest personaj a fost primul creștin din ținuturile carpatice. În tradițiile populare însă, celebrarea lui, chiar dacă este suprapusă cu aceea a Nașterii Domnului, se detașează, el reprezentând „călătorirea anului”, ciclul temporal, îmbătrânirea timpului care curge veșnic, într-o perpetuă trecere de la tinerețe la bătrânețe, de la renaștere la moarte, dominând existența umană și întregul univers cu implacabilul său parcurs.

Obiceiul „Umblatului cu Steaua” era practicat mai ales de oamenii săraci, iar nu de copii, ca în alte zone. Colindătorii duceau în mâini o „Stea” confecționată dintr-o „veșcă” de sită sau de ciur, învelită în hârtie colorată și având aplicate șase „coarne” piramidale din carton, iar la spate i se punea o lumânare aprinsă și un clopoțel, sporind efectul luminos și sonor. Pentru transportarea darurilor, purtau traiste și bâte din lemn de corn, considerate în tradiția populară elemente de protecție magică.

Nelipsită în repertoriul acestor colindători cu Steaua era colinda *Trei crai de la răsărit*, răspândită în toate zonele carpato-dunărene. Despre vechimea acestei colinde nu avem atestări scrise foarte vechi, dar uneori apar incidental unele informații interesante. La 1794, Ioan

⁸ *Ibidem*.

Șincai (fratele lui Gheorghe Șincai, unul dintre cei trei corifei ai Școlii Ardelene), căpitanul Regimentului II de graniță din Năsăud, aflându-se la vremea Crăciunului cu ostașii săi pe Rin, în confruntările militare dintre austrieci și francezi, consemna în *Jurnalul său de front* această colindă, pe care, împreună cu altele, au colindat-o, cu dor de casă și evlavie pentru datinile strămoșești⁹.

Urmărind alte obiceiuri legate de celebrarea Crăciunului, preotul Grigoriu Crăciunaș observă sorgința livrescă a „Irozilor”, obicei neintrat în datinile satelor decât în cadrul colindatului învățat în școală, iar despre „Vicleimul cu păpuși” se spune că ar fi fost practicat doar de către ungurii din satele maghiare.

În răspunsurile preotului Crăciunaș, un spațiu larg este acordat colindatului cu „Turca”. Ceata *turcașilor* mergea la colindat din sat în sat, din gospodărie în gospodărie și din casă în casă, având trei actanți cu roluri precise: „Turca”, „Mutul Turcii” și „Calul Turcii”. Mascoida „Turcii”, întruchipând animalul fabulos cu cioc de barză sau de rață, cu coarne de capră, înveșmântat cu „rochie” amplă, confecționată dintr-un covor împodobit cu zeci de ciucuri policromi, piei de iepure, catarama de aramă și panglici colorate, era păstrată an de an, fiind jucată în timpul colindatului de către 2-3 feciori care se succedau, acesta „fiind un joc foarte ostentiv”.

„Mutul Turcii” – cum era cunoscut la Buru – se numea „Goțoi” la Ciubanca sau „Bloi” în Sălaj. Personajul era mascat sau înnegrit pe față, iar în mâini purta o bătă. În gură avea căluș din lemn, iar vorbele bolborosite erau pe măsura gesturilor pe care le făcea în timpul „jucării Turcii”, stârnind veselia. „Calul Turcii” purta darurile primite din casă în casă, iar „Calul Bobotezei” era numit omul care-l întovărășea pe preot la sfințirea caselor, purtându-i darurile pe care le primea acesta.

Turcașii erau acompaniați de un „fluieraș”; ei nu colindau, ci rosteau „descânțete”, strigături, concomitent cu jocul Turcii. Aceștia – relatează preotul Grigoriu Crăciunaș despre credințele populare – erau „miruiți de dracul”, iar păcatul de a fi jucat cu Turca îi urmărea, conform concepției tradiționale, ani de zile. Virtuozitatea lor de a dansa ore în șir sau aceea de a interpreta a ceterașilor și a fluierașilor era pusă pe seama ajutorului unor „spirituși”.

⁹ Elena Mișu, *Un manuscris de la sfârșitul secolului al XVIII-lea al lui Ioan Șincai*, în „Marisia”, Muzeul Județean Mureș, 1992.

Cu talent de povestitor înnăscut, autorul narează credința populară despre cum poți să-ți cumperi „spirituș” și cum poți mai apoi să scapi de el, mergând de-a-ndăratelea în pădure și punându-l cu mâinile la spate într-o bortă de copac, înfundată apoi cu cep de lemn. Iată, așadar, una dintre cele mai fermecătoare povești despre animismul arborilor, în care sălășluiesc „spirituși” binevoitori, lesne de înduplecat. Pentru a avea mai multă credibilitate, autorul manuscrisului dă chiar numele celui care i-a spus această poveste în 1868: Lazăr Ciupe din Ciubăncuța, ceteraș de seamă.

Remarcabilă este observația folcloristului că local se zice „a mere să joace Turca”, dându-se o accepțiune profană acestei acțiuni, pe când colindatul propriu-zis este considerat de popor ca un act religios. Însăși originea acestui animal fabulos este explicată prin *legenda Potopului*, cataclism din care „Capra” sau „Turca” n-a fost salvată în Arca lui Noe, pentru că a refuzat protecția divină și a încercat să înoate în timpul diluviului 40 de zile, uitând că sunt și tot atâtea nopți.

Caracterul profan al acestei obicei se desprinde și din finalitatea lui. *Turcașii* intrau mai ales în casele cu familii tinere sau cu feciori și fete în prag de căsătorie. Gesturile, chiuiturile și dansul lor constituiau adevărate rituri de invocare a fertilității și a fecundității, a regenerării, atât de necesare atunci când „anul vechi moare”, iar altul este pe cale să se nască. Animalul fabulos își are originea în credințele străvechi, precreștine, de invocare a soarelui la vremea solstițiului de iarnă. Urarea pentru împlinirea ritualului fertilizator se transmitea din casă în casă și în fiecare sat.

O observație interesantă a preotului Crăciunaș ne-a suscitată nouă înșine semne de întrebare. Astfel acesta relatează că, în 1908, vizitând la Budapesta Muzeul Etnografic, a văzut o piesă deosebită legată de obiceiurile de iarnă. Era vorba despre mascoida de Turcă sau de Cerb, pe eticheta căreia se menționa proveniența din comitatul Zala, în sudul Ungariei, iar nu din Ardealul românesc, cum s-ar fi așteptat. Or, știind că maghiarii din Transilvania nu au acest obicei, se întreba din ce sat a fost adus acest obiect și cărei etnii îi va fi aparținut. Împărtășind mirarea autorului manuscrisului, bănuim proveniența acestei piese muzeale din satele românești existente pe pământul Ungariei. Această ipoteză ar putea servi la însăși demonstrarea unității culturii spirituale a tuturor românilor, în orice colț de lume îi va fi așezat destinul.

În subcapitolul intitulat *Colinzile*, Grigoriu Crăciunaș își exprima datoria pe care și-o asuma de a culege colindele, ca un fond

valoros. Notându-le cu exactitate, și-a propus redarea variantelor, dar și a transformărilor survenite în structura textului. El observa circulația unor colinde și permanenta reînnoire a repertoriului, încât unele texte „făceau modă” pentru o perioadă, apoi intrau în fondul pasiv, pentru a fi înlocuite de altele noi, sub influența altor zone. Cu toate acestea – relevă autorul – colindele din bătrâni se păstrează, revin mereu în memoria fidelă a vârstnicilor, care le mai colindă în familie, în Postul Crăciunului, când nostalgia trecutului „le îmbulzește simțămintele”. Ei le transmit nepoților, care după ani își vor aminti, le vor colinda, „făcând din nou modă”. Culegătorul remarca destructurarea unor colinde sau contaminarea diferitelor teme și sesizează originea livrescă a unor producții: „Astfel oscilează colinzile – sublinia vrednicul preot – din fondul activ în cel pasiv al folclorului, apoi fiind iarăși readuse în actualitate [...]. Uneori, prin încetarea din viață a unui bun colindător, apun și colinzile știute de el, dar îmbătrânite, ieșite din modă”.

Substanța volumului o constituie cele 130 de colinde culese în Ciubanca și în Buru, dar provenind din diferite localități de pe Someș și Arieș. „Colindele din comuna Buru – cari acum nu se colindă” făceau deja parte din fondul pasiv al spiritualității satului. Trei dintre acestea se încadrează temei „Nașterii lui Hristos”, iar a patra este de fapt o urare, pe care o rosteau copiii după ce sfârșeau colindatul. Partea a II-a a manuscrisului, intitulată *Colinzi adunate în comuna Ciubanca și Ciubăncuța, județul Someș și scrise în anul 1878*, cuprinde 126 colinde bătrânești, de o mare varietate tematică. De la legendele apocrifă la ciclul hristic, de la viețile și faptele sfinților la variantele mioritice, de la tematica socială la riturile maritale și funerare, de la temele istorice până la variantele unor balade – toate se regăsesc în splendidele creații folclorice, cântate cu prilejul sărbătorilor de iarnă. Pe drept cuvânt, putem afirma că aceste colinde sunt adevărate compendii de cultură tradițională românească. Pe lângă tematica majoră a fiecăreia, aceste creații aduc informații despre agricultura tradițională, despre păstorit, despre structuri sociale și familiale, despre organizarea locuințelor și împodobirea lor, despre portul popular și semnificația rituală a fiecărei piese, despre rituri premaritale și ceremoniale, despre mentalitatea populară în relația cu universul, cu natura, cu Dumnezeu, despre credința creștină și valoarea sacră a semnelor creștine, a simbolului, în sistemul de comunicare interumană și în cea dintre om și Creator. Am zice că aproape fiecare colindă constituie câte o fațetă, câte un capitol al unei complexe

„monografii” a satului românesc. Recurgând la o tipologie a colindelor din acest valoros manuscris – după modelul oferit de autori și cercetători folcloriști de prestigiu, ca Petru Caraman, Ovidiu Bârlea, Octavian Buhociu, Mihai Pop, Monica Brătulescu, Lucia Cireș și alții – acestea s-ar putea clasifica astfel:

- religioase
- cosmogonice
- agrare și pastorale
- moralizatoare
- familiale
- premaritale (ale fetelor, ale junilor)
- istorice
- urări („mulțămita colacului”)
- colinde-balade
- colinde-cântece

Colindele sunt reale documente ale unor vremuri și forme de viață ale satului transilvănean, cu cutumele, credințele, normele de viață și de comportament ale unei populații agro-pastorale profund creștine. Colinda devine astfel „miezul”, esența întregii vieți spirituale tradiționale.

Colindatul era un proces sacru, riguros organizat și respectat, având coordonate temporale și spațiale precise. Ritualul începea de la casa preotului, apoi a dascălului, a primarului și ale altor oficialități din sat. Erau colinde destinate vârstnicilor și junilor, fetelor și văduvelor, unele chiar anumitor îndeletniciri specifice, închinare păcurarilor, vânătorilor, pescarilor, după cum însuși culegătorul nota la sfârșitul fiecărei piese, comentând și explicând lexicul și semnificațiile lui în lumea satului transilvănean.

Grigoriu Crăciunaș nota și colinde țigănești, întregi sau fragmentate, așa cum i-au fost comunicate de către performeri, făcând efortul de a cuprinde întregul repertoriu cunoscut nu numai în Ciubanca și Buru, ci și în alte localități din zonă: Ciubăncuța, Ciaca, Hășmaș, Cermic, Glod de pe Someș, Rogna, Cristolț, Bălan din Sălaj, ca și Alba, Albac, Borzești din Munții Apuseni ș.a.

Colindele din „Ciclul hristic”, evocând Nașterea lui Iisus, călătoria magilor, Botezul în apa Iordanului, „Cina cea de taină”, Răstignirea, căutarea Fiului de către Maica Domnului alternează cu cele încărcate de simbolul *Euharistiei*, cum este „Sfatul florilor (a grâului, a vinului și a mirului)” ori cu cele închinare lui Sântnicoară, Sântion, Sântilie, Sânpetru – care se rosteau numai în casele celor care purtau aceste nume. O temă aparte o constituie cea despre arborii sacri, iubiți și binecuvântați de Maica Domnului, precum bradul, teiul, tisa, esențe a căror simbolistică își are de fapt sorginte precreștină.

O colindă religioasă deosebită era aceea despre „Crăciun cel Bătrân”, considerat a fi primul creștin al ținuturilor carpatice:

„Pân’ cetatea verde / Nime nu și-l vede. / Numa ce-l văzură / – Bună sara lui Crăciun / Lui Crăciun celui Bătrân”¹⁰.

Tema „Mioriței” apare în colindele de pe Someș în formă genuină, precedând balada care s-a cristalizat, s-a cizelat, s-a împlinit în timp. În toate zonele Transilvaniei, aceste variante mioritice colindate sunt încărcate de simboluri, iar versurile lor, șlefuite în timp ca pietrele din șuvoaiele de munte, au o frumusețe aparte, uneori părănd reci, seci, ca destinul implacabil, alteori fiind calde, pline de sensibilitate, ca sunetul fluierului sau ca „jocuțul mieilor” în stână – cum sună colinda –, metafore care ascund simboluri străvechi din riturile funerare. Colindele de pe Someș, culese de părintele Grigoriu Crăciunaș, ca și cele din Maramureș, urmăresc destinul uman de la naștere până la moarte, redând riturile, gesturile, practicile, credințele așa cum au dăinuit în realitatea satului, peste veacuri. Colinda – care păstrează nu numai denumirea latină „calendae”, dar și semnificația de „început al fiecărei luni” sau al unui ciclu calendaristic – avea funcții cutumiare, transmițând, din generație în generație, etapele și rosturile activităților agrare, calendarul pastoral și practicile la stână, respectul față de natură, cu străvechi conotații dendrolatrice, riturile legate de viața omului și respectul față de Dumnezeu, față de strămoși, față de „legile pământului”, statornicite de milenii. Deopotrivă însă, repetarea ciclică a riturilor „la cap de an”, la solstițiul de iarnă, când schimbările astronomice anunțau moartea naturii și reînvierea ei odată cu renovarea timpului, potența sensul de „omen” al colindelor, de început al începuturilor. Recuzita și gesturile simbolice ale binevestitorilor colindători, însemnele rituale, „colindețele” din bețe de alun și „pana” din cârceii de salcie, care se aruncau pe ogoare la sfârșitul colindatului, instrumentele muzicale, „Steaua” colindătorilor, mascoida „Turcii” și înscenarea morții ei rituale, precum și textul folcloric, însemnau tot atâtea invocații de propițiere, atât pentru noul an astronomic și agro-pastoral, cât și pentru etapele ciclului vieții.

Începutul și sfârșitul vieții, nașterea și moartea, iar între acestea apogeul existenței, căsătoria, împlinirea și zămislirea sunt pomenite în colindele din manuscrisul preotului Crăciunaș ca „popasuri”, ca niște „praguri” sau rituri de trecere, cum le numea etnologul Arnold van Gennep. Aceste rituri de trecere, ca și obiceiurile și ritualurile care le însoțesc, sunt redată simbolic de memoria colectivă în colinde, fiind

¹⁰ Grigoriu Crăciunaș, *La fântâna soarelui...*, p. 118.

astfel sacralizate prin timpul performării lor, devenind reprezentative pentru existențele umane și pentru întregul habitat. Omul tradițional își imagina trecerea peste „pragurile” vieții sau dincolo de moarte, ca fiind posibilă peste „punți albe”, reprezentate în plan concret prin fâșia de „pânză albă” sau din pânura de sumane ori de glugi. În fâșie de țesătură se înfășează copilul la naștere, cu pânză albă se acoperă capul miresei, cu lințoliu alb este învelit cel plecat pe „calea neînțoarcerii”. Aceste „veșminte albe” sunt sacralizate prin însuși rostul lor de „punți existențiale”. Pe acestea se intra în „lumea albă”, terestră, și tot pe acestea trecea dincolo, în lumea strămoșilor, „dalbul pribeag”¹¹.

Maica Domnului – în colinde – îi făgăduiește Fiului lumea terestră: „Taci, Fiule, nu mai plânge / Că eu ție că ți-oi da / Scutecel de bumbăcel / Fășii dalbe de mătăsa...”¹²

În cadrul ritualului nupțial tradițional, se îndătina, în toate zonele Transilvaniei, să li se pună miresei pe cap „balțul”, fâșie de pânză albă, lungă de 3-4 metri, ca simbol al trecerii, „ca punte” spre o altă formă existențială, de la fetie la statutul de femeie căsătorită, apoi de mamă. Din acel moment, femeia purta toată viața broboada albă, ca simbol al căsătoriei, numindu-se „balț” în centrul și nordul Transilvaniei, „potilat” în Munții Apuseni, „pomeselnic” sau „vălitoare” în sudul Transilvaniei, „felegă de cap” în Bihor etc. În zonele extracarpatiche, aceeași funcție rituală o avea „mâniștergura” în Moldova și Bucovina, ca și „marama” în sudul țării.

Într-unul din capitolele manuscrisului, Grigoriu Crăciunaș relatează despre acest obicei străvechi al „îmbălțatului miresei”, explicând funcțiile ceremoniale și rosturile simbolice ale „balțului”. Iată că această piesă rituală apare menționată și în colindele de pe Someș culese de vrednicul preot: „Oile-or zberiat de foame / Dumnezeu le-o auzit / De mâncat le-o dăruit / Din pana feciorilor, / Din cununa fetelor, / Din balțul nevestelor” (s.n.). La această colindă, autorul dă și explicația: „Balț – e o năframă albă cu care după cununie, în biserică, imediat, se îmbrobodește mireasa. Din 1914 încoace nu se mai ține acest obicei”¹³.

În colindele păstorești din satele de pe Someș, consemnate în manuscrisul preotului Crăciunaș, apare și o altă practică rituală, „puntea albă”, îndătinată în cadrul ritualului funerar.

¹¹ Vezi și Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, vol. II. *Obiceiurile familiale și calendaristice*, Iași, Editura Presa Bună, 2002, p. 168 ș.u.

¹² Grigoriu Crăciunaș, *La fântâna soarelui...*, p. 102.

¹³ *Ibidem*, p. 165.

Până în a doua jumătate a veacului al XX-lea, în toate zonele Transilvaniei, ca și în întregul areal carpato-dunărean, coșciugul era trecut pe deasupra unei fășii de pânză albă (având de șapte-nouă ori lungimea mortului) sau peste „o pănură de glugi”, întinsă de la casă spre poartă și de la „vranița” cimitirului spre mormânt, fiind apoi împăturită și pusă peste cel decedat, ca să-i fie „punte peste lumi”. Alteori, era tăiată în nouă bucăți – câte vămi are de trecut sufletul – și împărțită copiilor ca pomană. Iată acest ritual fixat în memorie și în colinde, pentru a nu fi uitat în desfășurarea ceremonialului funerar; în varianta mioritică colindată la Ciubanca, păcurarul cerea: „Tăt pă mine mă-ngropați / În strunguța oilor / Și-n jocuțul mieilor / Și cu gluga mă-nvăliți...”¹⁴ (s.n.).

Colindele transilvănene românești care evocă minunea Nașterii Domnului din Fecioară ne aduc până azi relice de rituri și mituri, pe care le descifrăm ca dintr-o istorie îndepărtată a neamului.

Cele mai multe colinde din manuscrisul preotului Crăciunaș erau rostite ca urări de propitiere, la casele fetelor și ale junilor, fiind adevărate rituri premaritale de pețit. Altele, asemănătoare cu baladele sau cântecele de lume, povesteau despre soarta celor căsătoriți, necazurile văduviei și ale bătrâneților. Ar merita să se scrie adevărate exegeze despre realizarea artistică a acestora, despre fermecătoarele metafore și rime, despre lexicul arhaic, sugerând însăși vârsta seculară a acestor producții folclorice. Încărcate de simboluri, aceste colinde ne facilitează descifrarea unei lumi a codurilor tradiționale, în care „cununa” înseamnă „cununie”, „cununa fetelor” sau „parta” – „feciorie”, „brâul” – „căsătorie”, „mărul” – „pețire”, iar „pana” din căciula feciorilor înseamnă „junețe, omenie, bărbăție”.

O temă aparte în colindele satelor someșene o constituie evocarea personalităților istorice. Aceste colinde sunt născute din vechi legende istorice, pătrunse în repertoriul sărbătorilor solstițiale și în fondul atât de bogat și diversificat al folclorului românesc. An de an, eroii neamului erau transpuși simbolic în lumea de demult, de acum 2000 de ani, în miezul faptelor de la începuturile creștinismului și din vremea creștinării românilor. O astfel de colindă este aceea despre voievodul Gelu. Și nu este de mirare că această colindă – care narează, după 1110 ani, despre tragicul sfârșit al voievodului român la Gilău, pe apa Căpușului, afluent al Someșului – cunoaște o largă răspândire în zonă. Litania de Crăciun pare mai degrabă un cântec funebru, un bocet

¹⁴ *Ibidem*, p. 187.

pentru marele erou: „Peste negri codrișori / Hoida ler și-a lerui Doamne, / Mândru soare de răsare... / Da la umbra pomului / Șede-un voinic adurmit / Da murgu din grai grăia: [...] / – Scoală, scoală domnuț bun, / Că de când ai adurmit / [...] / Și țara s-o pustiiit”¹⁵. Această colindă poate o va fi cunoscut și poetul George Coșbuc, inspirându-i poezia „Moartea lui Gelu”.

Și-n locuri legendare, cum este și acest ținut al Someșului, unde se mai păstrează ctitoriile de la Vad și de la Feleac, ale lui Ștefan cel Mare și Sfânt, colinda despre viteazul domn a intrat în tradiția satelor românești: „În grăjduțu cel d-aur / Ce rânchează un cal graur ? / D’a cui i acel cal? / A lui Ștefan, viteaz mare...”¹⁶

Autorul acestui prețios manuscris despre obiceiurile tradiționale, despre colindat și despre colinde, s-a dovedit a fi o personalitate deosebită, împlinindu-și cu credință și cu dăruire nu numai menirea de păstor al sufletelor truditului său neam, ci și un cercetător remarcabil al spiritualității noastre. Asumându-și acest rol cu gravitatea săvârșirii unui act de restituire a marilor valori tradiționale, nedezvăluite prea des din crisalida genuină, preotul a cules colindele în secolele al XIX-lea și al XX-lea, când omenirea se afla la răspântii de vremi și de istorie, cu conștiința dăinuirii și a perenității culturii populare. Preotul Grigoriu Crăciunaș a fost un spirit ales, un folclorist consacrat, un observator fin al epocii sale, calități care l-au impus ca un valoros cercetător și colaborator al Muzeului Etnografic al Ardealului din Cluj, și, cu mult mai înainte, al savantului B. P. Hasdeu, rămânând în manuscrisele marelui scriitor ca un nume de referință.

Notările exacte din manuscris, precizarea datelor culegerii și ale performerilor, adnotările referitoare la circulația motivelor și a variantelor, observarea fenomenului de destructurare a pieselor tradiționale sau de contaminare a unor teme cu altele, frumusețea colindelor și complexitatea vieții satelor, dezvăluită prin textele respective, fac din colecția prezentată un volum de referință în folcloristica românească. De aceea, preocuparea pentru tipărirea lui și investirea unui minim efort pentru a-l pune la îndemâna cercetătorilor, dar și a acelor care doresc, la ceas de sărbătoare, să se împărtășească din misterul Crăciunului rostind, „bătrânele colinde” – devine un act pe cât de nobil, pe atât de oportun.

¹⁵ *Ibidem*, p. 74.

¹⁶ *Ibidem*, p. 82.

Résumé

À la fin du XIXème siècle et au début du XXème, toute une pléiade de chercheurs du folklore (prêtres, maîtres, étudiants) a contribué à la connaissance de la richesse et de l'unité de la spiritualité roumaine.

Parmi ceux-ci, on doit mentionner le nom de prêtre Grigoriu Crăciunaș (1855-1930?) de Ciubanca, village situé sur la vallée du Someș, l'un des meilleurs répondants aux questionnaires élaborés par Bogdan Petriceicu Hasdeu et Nicolae Densușianu, à la fin du XIXème siècle. Il a collaboré aussi comme répondant aux questionnaires élaborés par Romulus Vuia, directeur fondateur du Musée Ethnographique de Transylvanie, de Cluj, questionnaires concernant les coutumes de Noël et les traditions de la Nouvelle Année, enrichissant ainsi en 1927, le patrimoine des archives de l'institution avec un manuscrit précieux contenant 130 cantiques de Noël et la description des traditions d'hiver et des coutumes de printemps.

Resté inédite pendant plus de sept décennies, nous l'avons-nous même fait paraître, en 2001, sous le titre: Grigoriu Crăciunaș, *Aux puits du soleil. Cantiques d'autrefois*, Cluj-Napoca, Éditions Mediamira, fournissant à notre avis une contribution nécessaire à l'histoire du folklore roumain.